"JAVZO" ROMANIDA BILAGUZUK DETALINING BADIIY-PSIXOLOGIK VAZIFASI

Turdibekova Muazzam
Guliston davlat universiteti
Adabiyotshunoslik yo'nalishi
1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Javzo romanida qo'llangan bilaguzuk detalining badiiy-psixologik funksiyasi adabiyotshunoslikning psixologizm va badiiy detal nazariyalari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda mazkur detalning qahramon ruhiy holatini ifodalash, xotira jarayonini faollashtirish hamda ayolning axloqiy tanlovi va ichki ziddiyatini ochishdagi o'rni asoslanadi. Bilaguzuk romanda oddiy predmet emas, balki ramziy-ma'naviy yuk tashuvchi poetik birlik sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: Badiiy detal, psixologizm, ramz, xotira poetikasi, ichki konflikt, Qorako'zbegim, bilaguzuk, tarixiy roman, semantik tahlil, ayol obrazi

Abstract: This article analyzes the artistic and psychological function of the bracelet detail in Javzo based on theories of literary psychologism and artistic detail. The study demonstrates how the detail reveals the character's inner psychological state, activates memory processes, and expresses moral choice and internal conflict. The bracelet functions as a symbolic and semantic unit within the narrative structure.

Key words: Artistic detail, psychologism, symbol, poetics of memory, internal conflict, Qorako'zbegim, bracelet, historical novel, semantic analysis, female character depiction

Adabiyotshunoslikda badiiy detal asar strukturasining eng muhim elementlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. U tashqi jihatdan kichik tasviriy birlik bo'lsa-da, ichki mazmun jihatdan keng semantik yuk tashiydi va asar g'oyaviy-estetik tizimini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi[1]. Dilmurod Quronovning ta'kidlashicha, badiiy detal obraz va g'oya o'rtasidagi badiiy uyg'unlikni ta'minlovchi asosiy vositalardan biridir. Shu sababli detalni tahlil qilish asar poetikasini chuqur anglash imkonini beradi.

"Javzo" romanida qo'llangan bilaguzuk detali ana shunday ko'p qatlamli badiiy birlik sifatida namoyon bo'ladi. Asarda Muzaffar Mirzo tomonidan Qorako'zbegimga taqdim etilgan bilaguzuk dastlab oddiy sovg'a sifatida tasvirlanadi. Biroq syujet rivojida u oddiy predmetlik xususiyatidan chiqib, qahramonlar o'rtasidagi ruhiy munosabatni ochuvchi badiiy vositaga aylanadi.

Bilaguzuk Qorako'zbegim obrazining xarakterini ochishda muhim psixologik vazifa bajaradi. Qahramonning uni qabul qilmasligi uning ichki mustaqilligi, oilaviy tarbiya va ma'naviy qadriyatlarga sodiqligini ko'rsatadi[2]. Ayniqsa, "Onamdan beruxsat olmasmen" iborasi uning axloqiy pozitsiyasini belgilovchi markaziy psixologik nuqta sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat bilaguzukni estetik predmetdan axloqiy sinov vositasiga aylantiradi.

Umarali Normatov badiiy obraz va detal munosabatini tahlil qilar ekan, detalning qahramon ruhiy holatini ochishdagi funksional ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazardan bilaguzuk Qorako'zbegim ichki dunyosini ifodalovchi psixologik stimul vazifasini bajaradi. U qahramon ongida qaror va hissiyot o'rtasidagi ichki muvozanatni yuzaga chiqaradi. Psixologizm nazariyasiga

[1] Quronov D. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent:Akademnashr,2016

[2] Umarov H.Badiiy asar tahlili asoslari.Toshkent:Fan va texnologiya, 2012

ko'ra, badiiy detal inson ong osti jarayonlarini harakatga keltiruvchi estetik mexanizm hisoblanadi[3]. Shu jihatdan bilaguzuk qahramon xotirasini faollashtiruvchi, ichki kechinmalarni kuchaytiruvchi badiiy signal sifatida ishlaydi. Natijada asarda tashqi voqelikdan ko'ra ichki ruhiy jarayonlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Bilaguzuk detali Muzaffar Mirzo va Qorako'zbegim o'rtasidagi psixologik qarama-qarshilikni ham yaqqol namoyon etadi. Muzaffar obrazida hissiy impuls va shaxsiy istaklar ustun bo'lsa, Qorako'zbegim obrazida sabr, axloqiy qat'iyat va ichki muvozanat yetakchilik qiladi. Shu tariqa birgina detal ikki xil ruhiy modelni qarama-qarshi holda ochib beradi.

Yuriy Lotman badiiy matn tuzilishini tahlil qilar ekan, ayrim elementlarning butun matn semantikasini shakllantiruvchi markaziy belgilarga aylanishini ta'kidlaydi. "Javzo" romanidagi bilaguzuk ham ana shunday semantik markaz vazifasini bajaradi. U syujetni bog'lovchi va g'oyaviy qatlamni birlashtiruvchi estetik tugun sifatida namoyon bo'ladi. Viktor Shklovskiy tomonidan ilgari surilgan "ostranenie" tamoyiliga ko'ra, badiiy detal oddiy narsani yangicha idrok etishga majbur qiladi. Shu ma'noda bilaguzuk romanda oddiy buyum emas, balki o'quvchi idrokida yangi ma'no qatlamlarini hosil qiluvchi ramziy birlikka aylanadi.

Bilaguzukning yana bir muhim funksiyasi uning xotira va hissiy jarayonlarni faollashtirishidir. U qahramon ongida o'tmish bilan bog'liq kechinmalarni jonlantirib, ichki konfliktni kuchaytiradi. Shu orqali asarda psixologik dramatizm tabiiy ravishda yuzaga chiqadi.

Bilaguzuk romanda nafaqat psixologik va ramziy, balki narrativ (syujet quruvchi) vazifani ham bajaradi. U voqealar rivojini harakatga keltiruvchi

[3] Freyd. The Interpretion of Dreams. London:Penguin Books,1991

markaziy element sifatida syujetni ichki bog'lanishlar orqali shakllantiradi. Muzaffar Mirzoning sovg'a taqdim etishi va Qorako'zbegimning rad javobi o'rtasidagi konflikt voqealar zanjirini yuzaga chiqaradi. Shu orqali bilaguzuk syujetning boshlanish nuqtasi va ichki harakatlantiruvchi kuchiga aylanadi. Bu esa badiiy detalning narrativ struktura bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Bu detal romanda xotira mexanizmini faollashtiruvchi estetik vosita sifatida ham ishlaydi. U qahramon ongida o'tmishdagi hissiy holatlarni qayta jonlantiradi va psixologik vaqtni faollashtiradi. Xotira orqali shakllangan bu jarayon qahramonning ichki qarorlariga ta'sir ko'rsatadi. Natijada bilaguzuk nafaqat tashqi voqelikni, balki ichki ruhiy vaqtni ham boshqaruvchi badiiy signalga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, "Javzo" romanida qo'llangan bilaguzuk detali ko'p funksiyali badiiy-psixologik birlik sifatida namoyon bo'ladi. U asarda nafaqat oddiy predmet, balki qahramonlar ruhiy olami, axloqiy tanlovi va ichki konfliktini ochib beruvchi semantik markaz vazifasini bajaradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bilaguzuk detali syujetni harakatga keltiruvchi narrativ element sifatida ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, voqealar rivojida boshlang'ich impuls vazifasini bajaradi. "Javzo" romanidagi bilaguzuk detali adabiy matnning semantik, psixologik va narrativ strukturasini birlashtiruvchi muhim badiiy element hisoblanadi. U orqali muallif inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini, axloqiy tanlov jarayonini va ichki kurashni badiiy jihatdan ishonchli va estetik tarzda ifodalashga erishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Haydarova, R. Javzo. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2011.
2.Normatov, U. Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi, 2008.
3.Quronov, D. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2016.

4.G'ofurov, I. Hayo xaloskori. Toshkent, 2006.
5.Adabiyotshunoslik lug'ati. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2010.
6.Aristotel. Poetika. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
7.Bakhtin, M. The Dialogic Imagination. Austin: University of Texas Press, 1981.
8.Vygotsky, L. Psychology of Art. Cambridge: MIT Press, 1971.
9.Lotman, Y. Structure of the Artistic Text. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1977.
10.Todorov, T. The Poetics of Prose. Ithaca: Cornell University Press, 1977.
11.Shklovsky, V. Theory of Prose. Elmwood Park: Dalkey Archive Press,
12.Umarov, H. Badiiy asar tahlili asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
1990.
13.Karimov, N. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'zbekiston, 2009.
14. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
15. Zafariddin Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.